

ЗА ГРАДСКИЯ ЕЗИКОВ БИТ

Една от задачите на социолингвистиката е да се изследват, обясняват историческите, съвременните и особено бъдещите езикови процеси в града или в градската агломерация. Най-общо този въпрос се докосва и до някои страни от същността на самия книжовен език – предмет на езиковедски спорове в миналото и днес. Сред някои езиковедски кръгове в миналото битуваше схващането, че книжовният език е изкуствено явление, което противоречи на естествения ход в развитието на езика на дадена нация. Това възглед е една от младограматическите идеи, издигната през 70-те и 80-те години на XIX век намерила в наше време пълно отрицание, защото противоречи на социолингвистическите изводи и аксиоми. Съвременната социолингвистика преоцени и постановките на такива крупни лингвисти като Ян Бодуен де Куртене и Фердинанд де Сосюр, според които книжовните езици са изкуствено новообразование, или, както твърди Сосюр, те са "орашкерийно производство"¹. За контрастни противоречия между книжовния език и други форми на съществуване на даден език говори и Лев Вл. Щерба, макар и да признава, че книжовният език не може да се смята за изкуствено новообразование, че има структурна връзка между териториалните диалекти и представителния книжовен език². Подобни мнения у нас изказаха акад. Ал. Т.-Балан³ – за него книжовният език е особено наречие на един национален език, акад. Ст. Младенов⁴ – според него дори липсва единен книжовен език, книжовният език за бележития учен е фикция. Нещо повече дори: има толкова езици, колкото са индивидуалните носители – казва Стефан Младенов. Тази младограматическа идея нашият класик – езиковед приема от Херман Паул, който твърди: "Ще трябва да различаваме толкова езици, колкото индивиди има". Разбира се, мислите и схващанията и на крупни учени понякога могат от съвременен гледище да се приемат като агностицизъм, но главното е, че те поднасят оригинални идеи, които в определено време могат да се преценяват като утвърждение или отрицание.

Тези фундаментални въпроси са от особена значимост при приложното тълкуване на понятието езикова ситуация /ЕС/ в съвременния и бъдещия град като социален организъм. За начало на днешното схващане на понятието "градска езикова /речева/ ситуация" се приемат разработките на Б. А. Ларин, правени през 20-те години на нашия

лек⁶. Още тогава той поставя на дневен ред изучаването на "езиковия бит на града" като цяло, а не само като интерес към градските жаргони. Според Ларин градският езиков бит е сложно явление, защото езикът /речта/ е в пряка връзка с разнообразието на социалните групи и прослойки. В тази насока световната практика продължи. С голяма популярност днес са изследванията на американските, немските, чешките, полските, съветските, скандинавските и други социолингвистики, които представиха на световната лингвистика интересни наблюдения в по-малки или по-големи градове, като описаха динамиката между градските прослойки в речево отношение. У нас такъв тип изследвания по редица причини се забавиха: силите и интересите ни бяха насочени към проучвания на селските териториални диалекти, които поради забавилата се урбанизация запазиха своя облик особено в речта на традиционните носители. Оттук се поражда и другият въпрос: в наше време ако урбанизацията не е завършен, то е силно напреднал процес. Това закономерно социално и демографско явление от лингвистично, социолингвистично и психолингвистично гледище формира нови и сложни езикови /речеви/ взаимоотношения — усложни се динамиката в речевото поведение на хората в града, създадоха се предпоставки за смесени езикови прояви, наречени от някои и X — езици /X — *Sprache*/. Диалектното в градската езикова среда среща своя естествен и очакван отпор. Оттук се поражда и необходимостта от диглосия. Диглосисти станаха и стават много бивши носители на традиционния диалект, но забелязва се, макар и частично, и обратен процес — диалектното, макар и да не доминира, да влияе върху книжовното. Днес праговете от диалектното към битово-разговорното /или интердиалектното, X — езика/, а оттам към книжовното са лабилни. Очертава се схемата: с — формация /= диалектна или слабо урбанизирана реч/, в — формация /урбанизирана или по-силно урбанизирана реч/ и а — формация /книжовна реч/. Тази триада днес представя облика на българския градски езиков бит. Разбира се, разстоянието между с — в — а за отделни райони, градове или градски агломерации може да бъде различно, но посоката е една — към вариантите на а — формацията. Това въздействие е обективен процес, защото днес национално става само онова, което премине през града, през градския филтър. Има и друга формула: на диалект може всичко да се каже, ако е необходимо да се каже. И тук основното и предопределящото е социо и психоконтрастиращата стойност на езиковите /речевите/ маркери. Диалектното със силна социо и психоконтрастираща характеристика /чиста с — формация/ в градския езиков бит може да съжителства само при необходим и подходящ континуум.

Иначе градската езикова среда става нетърпимо условие за живот на диалектното. Например родопското звучене на израза Един баща имал една къща е // адин' бубайку имал анио кшта//, тетевенското звучене на популярния израз с пейоративна конотация На сух пен г'ба, на зъбер къща, на къщата дъсчен комин // на сух пен г'еба /или г'аба/ на зъб'а кшта / на кштата дасчап комин// в градската езикова среда е със силна социо и психоконтрастираща лингвистична стойност. А по формулата това означава, че вхoдът на д и особено на а - формацията е затворен дори и в градска езикова среда, териториално близка до първичния /изходния/ диалектен ареал. В същото време има диалектна реч, чиито маркери са с проницаема възможност както за д - формацията, така и за а - формацията. Например североизточното и балканското омикчаване или смекчаване на съгласните и особено на веларите І к І, І г І, І х І и латералната І л І в позиция пред предните гласни І е І и І и І не е маркер със силна социо и психолингвистическа стойност, затова се "пропуска" в междинната и в книжовната формация. Могат да се посочат цял набор от признаци, които са с различна функционалност от гледище на хармонията или дисхармонията между диалектното и книжовното в градската езикова среда. Следователно един от методологическите изводи при проучването на градска езикова ситуация е да се намери сравнителното и съпоставителното (т.нар. в контрастивната лингвистика *tertium comparationis*) и да се оцени чрез социо и психолингвистически подходи стойността му в градската езикова/речева/ практика.

Американският социолингвист Уилям Лабов с основание предупреждава теренните езиковеди да не отнасят без изключително определено речево поведение към определена социална група или прослойка, т.е. напълно е възможно /по думите на У. Лабов/ един водопроводчик да говори като католически мисионер и един католически мисионер в определени условия - като водопроводчик⁷. Тук става дума за т.нар. кохезия - мотивирана от комуникативния континуум. Днес в градската реч кохезията е в полза на напредналата в - формация /да я наречем условно В₁ - формация /и на вариантите на а - формацията.

В градската езикова ситуация диалектното заглъхва, то е в отстояние на ерозия или на адаптация. Оттук именно се поражда необходимостта от вариантна стилова стратификация на а - формацията. Това е едната страна на процеса. Другата страна е, че и в градските условия диалектното може да бъде устойчиво - това е една от специфичните черти на българската градска езикова ситуация. Тук българският език е съпоставим напр. с италианския, немския, а е различен от чешкия. Дру-

гилт проблем е каква е скоростта на движението от с през в към а - формацията. Възможност тук става дума за прогноза, свързана със съвкупността и характера на градския езиков бит, от една страна, и, от друга страна, с нормативните и кодификационните процеси в българския книжовен език. Конвергенцията между книжовното и диалектното е необратима, но показателите и степените по време са трудно предсказуеми. Книжовният език в бъдещето на градския езиков бит, но в какъв образ и вариант ще бъде той и кога - е въпрос на оценки.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вж. Д. Бодуен де Куртене, Избранные труды по общему языкознанию, М., 1963, т. I, с. 51; Ф. де Соссюр, Курс общей лингвистики, М., 1933, с. 44.
2. Вж. Л. В. Щерба, Избранные работы по русскому языку, М., 1957, с. 115.
3. Вж. А. Т.-Бадан, Български записи с език, книжнина и общество, С., 1956, с. 30
4. Вж. Ст. Младенов, Увод во всеобщото езикознание, С., 1943, с. 212 - 225.
5. Вж. J. Göschen, Structurelle und instrumental - phonetische Untersuchungen zur gesprochenen Sprache, Berlin - York, 1973, S. 8.
6. Вж. Б. А. Ларин, К лингвистической характеристике города, Изв. гос. пед. института им. Горького, вып. I, Л., 1928, с. 35.
7. Вж. W. Labov, The sozial stratification of English in New York city, Washington, 1966, p. 28.